

VALSTYBĖ

SEPTINTA KNYGA

– Dabar, – pasakiau, – palygink mūsų žmogiškąją prigimtį išprusimo ir neišprusimo atžvilgiu su štai kokia būseną. Įsivaizduok žmones olą primenančiame požeminiame būste. Per įėjimą į olą plačiai krinta šviesa. Tų žmonių kojos ir kaklas iš pat mažens surakinti grandinėmis, todėl jie negali pasijudinti iš vietos ar pasukti galvos į šalį ir visą laiką mato tik tai, kas yra priešais juos. Užpakalyje jų toli aukštumoje dega liepsna, ir jos šviesa patenka į olą. Tarp liepsnos ir kalinių aukštai eina kelias; palei tą kelią įsivaizduok nedidelę sienelę, panašią į fokusininkų priešais publiką pastatytą užtvartą, virš kurios jie rodo savo stebuklus.

– Įsivaizduoju, – tarė jis.

– Įsivaizduok, kad už šios sienelės žmonės neša visokius daiktus, kyšančius virš sienelės, – žmonių ir gyvulių akmenines ir medines statulas ir kitokius daiktus. Vieni nešdami kalbasi, kiti tyli.

– Keistas vaizdas ir keisti kaliniai! – pasakė jis.

– Jie panašūs į mus, – tariau. – Visų pirma, ar tu manai, kad jie per visą savo gyvenimą yra matę ką nors kita, sava ar svetima, išskyrus šešėlius, kuriuos ugnis meta ant priešais juos esančios olos sienos?

– Kaipgi matys, – tarė jis, – jei visą gyvenimą negali pajudinti galvos?

– O kaip su daiktais, nešamais už sienelės? Ar ne tas pat ir su jais?

– Aišku, tas pat.

– Jeigu kaliniai galėtų kalbėtis tarpusavyje, ar tu manai, kad jie tų šešėlių, kuriuos mato, nelaikytų pačiais daiktais ir nevadintų jų daiktų vardais?

– Būtinai taip darytų.

– O jeigu ir aidas atsimuštų nuo tos kalėjimo sienos? Kai tik kuris nors iš einančiųjų pro šalį ką nors pasakytų, ar, manai, kaliniai negalvotų, kad tai praeinančio šešėlio balsas?

– Prisiekiu Dzeusu, tikriausiai, – tarė jis.

– Be abejo, – pasakiau, – tie kaliniai tikrove laikytų ne ką kita, kaip pagamintų daiktų šešėlius.

– Būtinai taip būtų, – tarė jis.

– Dabar, – pasakiau, – pažūrėk, kas būtų, jeigu juos išlaisvintų iš grandinių ir pagydytų nuo tos beprotybės, jeigu viskas vyktų natūraliai. Jei vienas iš jų būtų išlaisvintas ir būtų priverstas atsistoti, sukinti galvą ir vaikščioti, visa tai jam sukeltų skausmą, ir šviesos apakintas jis negalėtų matyti tų daiktų, kurių šešėlius matė iki šiol. Kaip tu manai, ką jis pasakytų, jei kas jam primintų, kad iki šiol jis matydavo tik niekus, o dabar yra daug arčiau tikrovės ir regi daug tikresnius dalykus, ir, rodydamas jam kiekvieną pranešamą daiktą, priverstų jį atsakyti, kas tai per daiktas? Ar manai, kad jis nesutrikėtų ir anksčiau matytų daiktų nelaikytų tikresniais už dabar rodomus?

– Jam jie atrodytų realesni, – tarė jis.

– O jeigu jį priverstų žiūrėti į pačią šviesą, imtų skaudėti akis, ir jis apsisukęs bėgtų atgal prie tų daiktų, kuriuos gali matyti, ir manytų, jog jie yra aiškesni už tuos, kuriuos jam rodo.

– Taip būtų, – pritarė jis.

– O jeigu, – tariau, – kas nors prievarta ištemptų jį iš ten ir vilktų stačiu ir nelygiu keliu aukštyn, ir nepaleistų tol, kol neišvilks į saulės šviesą, ar manai, kad jis nekentėtų baisaus skausmo ir nepyktų šitaip tempiamas? O kai išeitų į saulės šviesą, ar, apakintas stiprios šviesos, jis galėtų įžiūrėti kurį nors

iš tų vadinamųjų tikrų daiktų?

– Iš karto tikrai negalėtų, – pasakė jis.

– Jeigu norėtų matyti, kas ten, viršuje, jis, manau, pirmiausia turėtų priprasti. Iš pradžių jam būtų lengviausia matyti šešėlius, paskui – žmonių ir daiktų atspindžius vandenyje, o vėliau jau ir pačius daiktus, be to, jam būtų lengviau naktį pamatyti žvaigždes ir mėnulį danguje, ir patį dangų, negu dienos metu – saulę ir jos šviesą.

– Be abejo.

– Galų gale, manau, jis jau galėtų žiūrėti ir į saulę – ne į jos atspindį vandenyje ar kurioje kitoje vietoje, o į pačią saulę, esančią įprastinėje savo vietoje, ir pamatyti, kaip ji atrodo.

– Žinoma, – tarė jis.

– Tada jis imtų samprotauti apie saulę, kad nuo jos priklauso ir metų laikai, ir metų tėkmė, kad ji valdo visa mūsų regimame pasaulyje ir pati tam tikru būdu yra priežastis viso to, ką jis ir jo draugai matė oloje.

– Aišku, – tarė jis, – kad pagaliau jis prieitų prie tokios išvados.

– Na, o jeigu jis prisimintų savo ankstesnį gyvenimą, tenykštę išmintį ir savo bendrus kalinius, ar tu manai, kad jis nelaikytų savęs laimingu dėl pasikeitusios padėties ir negailėtų jų?

– Netgi labai gailėtų.

– O jeigu jie tenai gerbė ir gyrė vienas kitą ir apdovanodavo tą, kuris geriausiai įžiūrėdavo pro šalį slenkančius daiktus ir geriausiai įsimindavo, kas pasirodydavo pirmiau, kas vėliau, o kas kartu, ir pagal tai geriausiai nuspėdavo, kas bus, ar tu manai, kad tas, kuris jau išsilaisvino, trokštų tos garbės ir pavydėtų tiems kaliniams, kurie ten yra gerbiami ir viešpatauja? Ar jis neprisimintų Homero žodžių ir nenorėtų verčiau „už tarną būti pas kitą žmogų beturtį“¹ ir bet ką iškęsti, negu laikytis kalinių pažiūrų ir gyventi taip, kaip jie?

– Aš manau, kad jis verčiau sutiktų viską iškęsti, negu taip gyventi, – pasakė jis.

– Įsivaizduok dar štai ką, – tariau: – jei šitas žmogus vėl nusileistų į olą ir užimtų savo ankstesnę vietą, ar jo akių neuždengtų tamsa, taip staiga pasitraukus nuo saulės šviesos?

– Dar ir kaip, – tarė jis.

– O jeigu jam vėl reikėtų varžytis su tais kaliniais, kurie visą laiką ten buvo, sprendžiant apie šešėlius? Kol jo akys dar matys silpnai ir nebus prisitaikiusios – o tam prireiktų nemažai laiko, – ar jis nesukeltų jiems juoko? Ar nesakytų jie, kad užkopęs aukštyn jis susigadino akis, ir todėl nesą verta nė mėginti išlipti į viršų? O to, kuris pamėgintų juos išlaisvinti ir išvesti į viršų, argi jie nenužudytų, jei tik galėtų sučiupti?

– Tikriausiai nužudytų, – pasakė jis.

– Mielas Glaukonai, – tariau, – šitą palyginimą reikia pritaikyti visam tam, kas buvo pasakyta anksčiau: regimasis pasaulis yra panašus į gyvenimą kalėjime, o liepsnos šviesa – į saulės galią; iškopimą aukštyn ir viršuje esančių daiktų stebėjimą palyginęs su sielos pasikėlimu į protu suvokiamų dalykų pasaulį, įspėsi mano viltingą mintį, nes tu nori ją sužinoti. Dievas žino, ar ta mano mintis yra teisinga. Kad ir kaip būtų, man atrodo, jog pasaulio, kurį galima pažinti, riba yra gėrio idėja. Ji sunkiai įžiūrima, bet kai tik ją pamatai, turi padaryti išvadą, kad ji yra viso to, kas gera ir gražu, priežastis. Regimajame pasaulyje ji pagimdė šviesą ir šviesos valdovą, o protu suvokiamame pasaulyje ji valdo ir teikia tiesą ir supratimą. Jos turi žiūrėti tas, kuris nori sąmoningai elgtis privačiame ir visuomeniniame gyvenime.

Vertė Jonas Dumčius

Graikų literatūros chrestomatija, sudarė ir komentarus parašė Dalia Dilytė, parengė Irena Štikonaitė, Vilnius: Mintis, 2008, p. 565–568.

¹ Homero *Odisėjoje* į požemio pasaulį atvykusiam Odisėjui herojaus Achilo vėlė prisipažįsta, kad norėtų žemėje verčiau tarnauti pas neturtingą žmogų, užuot niūriame požemių pasaulyje viešpatavęs tarp vėlių (Hom. *Od.* XI, 489–490).